

1 editorial

Cauzele și efectele criminalității din domeniul afacerilor

*Prof. univ. dr. Mihai Adrian Hotca**
Universitatea „Nicolae Titulescu”
Consilier în Baroul București

Abstract

The causes of business crime have some peculiarities over criminality specific to other spheres of social relations. Also, the consequences that business crimes produce in society are different from those generated by other types of crime.

In this article we will examine both the etiology of business crime and the effects it produces in the social sphere.

Keywords: criminal business law; business law; organized crime; white collar criminality

* mihaihotca@gmail.com.

Rezumat

Cauzele criminalității din domeniul afacerilor prezintă unele particularități față de criminalitatea specifică altor sfere ale relațiilor sociale. De asemenea, consecințele pe care infracțiunile din domeniul afacerilor le produc în societate sunt diferite de cele generate de alte categorii de infracțiuni.

În acest articol vom examina atât etiologia criminalității din domeniul afacerilor, cât și efectele pe care aceasta le produce în plan social.

Cuvinte-cheie: drept penal al afacerilor; dreptul afacerilor; criminalitate organizată; criminalitatea gulerelor albe

1. Introducere

Criminalitatea afacerilor prezintă anumite aspecte care o individualizează în sfera criminalității generale. Faptele aflate în legătură cu domeniul afacerilor, incriminate de legiuitorul român, sunt numeroase. Chiar dacă nu alcătuiesc o *subramură veritabilă* a dreptului penal, așa cum am constatat mai sus, **infracțiunile din domeniul afacerilor** prezintă anumite particularități față de celelalte infracțiuni¹.

¹ Acest grup de infracțiuni este desemnat prin expresia „*dreptul penal al afacerilor*”, sintagmă consacrată în literatura noastră de specialitate. A se vedea, de pildă: O. Predescu, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. Continent XXI, București, 2000; C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 11. De asemenea, expresia „*dreptul penal al afacerilor*” este folosită, de mulți ani, în multe state europene, printre care se numără Franța, Italia, Belgia etc. A se vedea, în acest sens, de exemplu: W. Jeandidier, *Droit pénal des affaires*, ed. a 6-a, Ed. Dalloz, Paris, 2005; L. et Conte, *Droit pénal des affaires*, ed. a 11-a, Ed. Armand Colin, 2004; R. et Matsopoulou, *Traité de droit pénal des affaires*, ed. 1, Ed. PUF, Paris, 2004. Un rol important pentru apariția acestei subramuri a dreptului penal l-au avut autorii francezi, chiar dacă nu toți sunt de acord cu denumirea sau conținutul acesteia. Dreptul penal al afacerilor constituie, în prezent, obiect de studiu în numeroase universități străine și românești. În doctrina străină sunt folosite diverse denumiri pentru desemnarea infracțiunilor din domeniul afacerilor. Dreptul penal al afacerilor este cea mai uzitată denumire, dar, alături de aceasta, domeniul infracțiunilor care aduc atingere relațiilor de afaceri este desemnat și prin alte expresii, dintre care o menționăm, cu titlu de exemplu, pe cea de „*drept penal economic și de afaceri*” (a se vedea F. Ghelfi-Tastevin, *Droit pénal économique et des affaires*, ed. 1, Ed. Gualino, Paris, 2001). În doctrina europeană occidentală, dreptul penal este divizat în mai multe materii: dreptul penal fiscal, dreptul penal al societăților comerciale, dreptul penal internațional al afacerilor, dreptul penal al mediului, dreptul penal al securității sociale, dreptul penal al muncii etc.

Potrivit studiului Global Economic Crime Survey, întocmit de Pricewaterhouse Coopers (ed. 2016), criminalitatea economică continuă să fie o problemă serioasă care afectează organizațiile din întreaga lume².

Criminalitatea în afaceri este un concept care, la noi, a devenit realitate după anul 1989, deoarece în perioada anterioară controlul social exercitat de regimul comunist nu permitea inițiativa privată³. Criminalitatea afacerilor ocupă un loc din ce în ce mai bine conturat în sfera criminalității generale. Numărul infracțiunilor din domeniul afacerilor în privința cărora există hotărâri definitive de condamnare este în creștere constantă. Avem în vedere, în principal, dar nu numai, evaziunea fiscală, spălarea banilor, contrabanda, fraudele contra intereselor Uniunii Europene, delapidarea, infracțiunile contra patrimoniului prin înșelarea încrederii, fraudele informatice ș.a.

Infracțiunile din domeniul afacerilor sunt fapte sociale ilicite care au o multitudine de cauze, dintre care le vom înfățișa mai jos pe unele dintre ele.

2. Particularități ale infracțiunilor din domeniul afacerilor

(i) Una dintre principalele caracteristici ale infracțiunilor din domeniul afacerilor vizează **cifra (numărul) neagră a criminalității**, adică diferența dintre criminalitatea reală și cea descoperită de către organele competente. **Cifra infracțiunilor necunoscute de către organele judiciare este mai mare decât media generală a fenomenului infracțional**⁴. Explicația o constituie faptul că, prin

Și în doctrina noastră au început să apară lucrări care urmează această tendință. A se vedea, de pildă, R.R. Popescu, *Dreptul penal al muncii*, Ed. Național, București, 2005.

² <http://www.pwc.com>. Potrivit acestui studiu: în SUA, mai mult de una din trei organizații au fost implicate în infracționalitatea economică, au apărut noi tipuri de infracțiuni economice și asistăm la o revigorare a criminalității economice; în Ungaria, cele cinci tipuri mai frecvent raportate de criminalitate economică sunt deturnarea activelor (46%), mituirea și corupția (38%), fraudă fiscală (21%), criminalitatea informatică (17%) și fraudă în domeniul achizițiilor publice (17%).

³ A se vedea: C. Păun, Gh. Nistoreanu, *Criminologie*, E.D.P., București, 1994, p. 304; M. Zarafiu, *Infracțiuni din domeniul afacerilor*, Ed. Editas, București, 2003, p. 111.

⁴ Pentru diferitele tipuri de criminalitate, a se vedea: Al. Boroș, M. Gorunescu, M. Popescu, *Dicționar de drept penal*, Ed. All Beck, București, 2004, pp. 85-86; T. Amza, *Criminologie teoretică*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, pp. 44-48. Precizăm faptul că noțiunea de „crimă”, folosită în domeniul criminologiei, are o accepțiune mai extinsă decât în sfera dreptului penal (unde se identifică cu infracțiunea sau cu o specie de infracțiune – omuciderea). A se vedea și V. Cioclei, *Criminologia etiologică*, Ed. Actami, București, 1996, pp. 11-15. Cifra neagră a criminalității

specificul lor, unele infracțiuni din domeniul afacerilor nu au victime individualizate care să denunțe faptele (când persoană vătămată este fie statul, fie o altă persoană aflată sub controlul celui care comite infracțiunea)⁵. Pot fi incluse în această categorie, *inter alia*, evaziunea fiscală, anumite infracțiuni prevăzute de Legea nr. 31/1990, contrabanda și celelalte infracțiuni vamale sau spălarea banilor.

(ii) O altă particularitate a acestor infracțiuni o constituie faptul că **activitatea de trageră la răspundere penală** a infractorilor ce comit fapte contra relațiilor de afaceri **este foarte costisitoare**, comparativ cu activitatea similară desfășurată în cazul altor infracțiuni⁶. Într-adevăr, activitatea necesară descoperirii făptuitorilor și probării existenței condițiilor tragerii la răspundere penală a acestora este mult mai scumpă decât în cazul infracțiunilor din alte domenii. Astfel, pe de o parte, în numeroase cauze sunt necesare expertize foarte complexe (fiscal-contabile, de pildă), care trebuie efectuate de experți cu o bună pregătire de specialitate. Pe de altă parte, este necesar concursul mai multor specialiști în domeniu, care să fie integrați în echipa de urmărire penală.

(iii) În multe cazuri, **criminalitatea în domeniul afacerilor este una organizată**, ceea ce constituie o dificultate în plus pentru descoperirea și sancționarea

cuprinde diferența dintre criminalitatea reală și cea cunoscută (relevantă). Această formă de criminalitate poartă denumirea de „cifră neagră” din cauza faptului că ea nu este cunoscută cert, ci este ocultă, nedescoperită, iar dimensiunile sale rămân, practic, discutabile. Ca o primă concluzie, se poate spune că, în prezent, este imposibil din punct de vedere obiectiv să se tragă concluzii sigure cu privire la creșterea sau scăderea numărului infracțiunilor. Astfel, chiar dacă numărul condamnărilor ar crește, iar cel al faptelor înregistrate la organele judiciare ar spori și el, nu înseamnă că infraționalitatea reală a crescut, după cum nici în ipoteza inversă nu s-ar putea trage concluzia că numărul infracțiunilor a scăzut. Creșterea numărului infracțiunilor relevante poate însemna o mai mare eficiență a organelor implicate în activitatea de realizare a justiției sau, realmente, poate reprezenta o creștere a infraționalității. Tot astfel, scăderea numărului infracțiunilor descoperite nu este echivalentă cu diminuarea criminalității, ci poate fi pusă pe seama ineficienței sistemului judiciar. Prin urmare, afirmația generală că, în prezent, există o „recrudescență a fenomenului infrațional” trebuie privită cu rezerve, atât timp cât nu avem „instrumente” sigure pentru stabilirea cifrei reale a infracțiunilor. Numărul crescut al condamnărilor și creșterea gradului de ocupare în penitenciare constituie simple indicii că infraționalitatea se află pe un trend crescător, iar nicidecum certitudini. *Volens nolens*, trebuie să acceptăm că nu numai cifra neagră a criminalității este necunoscută, ci și cifra criminalității reale, deoarece, dacă o parte dintr-un întreg (cifra neagră) nu este cunoscută, nici întregul (cifra totală a infracțiunilor) nu poate fi determinat cert.

⁵ A se vedea C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 7.

⁶ *Ibidem*, p. 2.

infracțiunilor care aduc atingere relațiilor de afaceri. Practica judiciară consemnează numeroase spețe în care persoanele care comit infracțiuni orientate contra relațiilor de afaceri sunt constituite în grupuri infracționale organizate.

(iv) Din păcate, un factor care, uneori, contribuie la îngreunarea investigațiilor și urmării penale îl constituie **implicarea** în săvârșirea infracțiunilor din domeniul afacerilor a **unor persoane care au atribuții în contracararea fenomenului**. Într-adevăr, în anumite spețe se constată că există persoane care lucrează în cadrul autorităților fiscale, vamale sau cu atribuții în gestionarea ori controlul fondurilor publice.

(v) Nu în ultimul rând, în multe cazuri, persoanele implicate în *afaceri murdare* sunt indivizi cu o poziție socială înaltă (*infractorii cu gulere albe*)⁷ și, de regulă, oamenii nu reacționează corespunzător gravității faptelor față de infractorii din domeniul afacerilor. În anumite situații, simpli cetățeni, care ar putea să contribuie la aflarea adevărului, sunt indiferenți la *criminalitatea gulerelor albe*. Ba mai mult, sunt concetățeni care au chiar admirație față de oamenii de afaceri care au succes în activitatea economică, cu toate că acest succes a fost clădit și prin încălcarea legii sau chiar prin comiterea de infracțiuni.

(vi) De asemenea, nu de puține ori, **angajații** celor care comit infracțiuni în domeniul afacerilor **nu se preocupă de caracterul legal sau ilegal al activității**, pentru că ceea ce îi interesează, în principal, este remunerația primită care, realmente și cinic spus, este raportată la succesul sau insuccesul afacerii⁸, iar nu la caracterul licit sau ilicit al acesteia.

(vii) La cele de mai sus, se impune menționat și faptul că **organele judiciare nu folosesc întotdeauna aceeași măsură** în aplicarea legii penale. Astfel, în timp ce infractorii „clasici” (hoți, tâlhari, violatori etc.) sunt sancționați prompt și exemplar, infractorii din domeniul afacerilor beneficiază de o oarecare îngăduință⁹.

⁷ În acest sens, E.H. Sutherland, în lucrarea sa „White collar crime”, arată că cei care comit infracțiuni în sfera afacerilor sunt, de regulă, oameni care, prin poziția lor socială înaltă (în mediul de afaceri sau aparatul de stat), sunt deasupra oricărui bănueli. Din cauza acestor particularități, infractorii din domeniul afacerilor au o „rezistență socială” mai ridicată față de răspunderea penală. Această formă a criminalității este denumită în criminologie „criminalitatea gulerelor albe” (a se vedea și Al. Boroș, M. Gorunescu, M. Popescu, *Drept penal al afacerilor*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 86).

⁸ A se vedea C. Voicu, Al. Boroș, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 4.

⁹ *Ibidem*.

Explicația ține de psihologia actului judiciar, care este influențat uneori de existența sau nu a unei persoane fizice sau juridice vătămate.

După **așa-zisa perioadă de tranziție**, cu toate că, în prezent, lucrurile sunt relativ așezate din punct de vedere economic și juridic, criminalitatea specifică tranziției a „evoluat” și ea. În zilele noastre, unele dintre infracțiunile din domeniul afacerilor sunt comise de persoane care încalcă legea penală ocazional sau *neorganizat*, în timp ce altele sunt săvârșite în mod organizat și de persoane care fac parte din *criminalitatea gulerelor albe*¹⁰. Criminalitatea *gulerelor albe* este denumită de alți autori „banditism al afacerilor”, „noua criminalitate” sau „criminalitatea mănușilor albe”¹¹. Indiferent de sintagma folosită, criminalitatea *gulerelor albe* este considerată că include *inter alia* infracțiuni săvârșite în domeniul afacerilor de către persoane aparent respectabile, care au un statut socio-economic înalt și care încalcă într-o manieră ingenioasă normele penale privitoare la activitatea lor profesională, exploatând încrederea sau credulitatea celorlalți.

Factorii criminogeni ai criminalității în afaceri sunt grupați, de regulă, în trei categorii, respectiv: factori juridici, factori economici și factori psihosociali¹².

3. Cauzele criminalității din domeniul afacerilor

(i) **Factorii economici** pot constitui cauze ale criminalității în afaceri, deoarece, așa cum se remarcă în Raportul Comitetului European pentru Probleme Criminale (1991), cu privire la criminalitatea în afaceri, atât recesiunea economică sau criza financiară, cât și prosperitatea se pot afla la originea acestei forme de criminalitate.

Analizând desfășurarea afacerilor din țara noastră, se poate spune că infracțiunile din domeniul afacerilor s-au aflat și ele printre cauzele recesiunii economice existente în anii 1990-2000. Explicația este relativ simplă, deoarece, când economia este în regres, oamenii de afaceri ajung mult mai ușor în dificultate financiară, din cauza căreia apelează la împrumuturi purtătoare de dobânzi mari. Aceste credite sunt, în unele cazuri, ruinătoare pentru oamenii de afaceri,

¹⁰ Expresie folosită, se pare, pentru prima dată de Edwin Hill în anul 1872, dar a fost consacrată de E.H. Sutherland, prin intermediul lucrării „White Collar Crime”, Ed. Holt Rinehart and Winston, New York, 1949. E.H. Sutherland a folosit pentru prima oară expresia „white collar crime” într-o alocuțiune susținută la American Sociological Association în data de 27 decembrie 1939 (<http://en.wikipedia.org>).

¹¹ A se vedea M. Zarafiu, *op. cit.*, p. 112.

¹² *Ibidem*, p. 114.

deoarece restituirea lor este legată de performanțele economice; or, acestea urmează, de regulă, trendul economic general.

(ii) Alți factori care pot genera săvârșirea infracțiunilor din domeniul afacerilor au **natură politică**, precum: intervenția statului în anumite domenii, lipsa unor sisteme de control la nivelul întreprinderilor, insuficiența lichidităților, efectul *spirală* sau efectul *dominoului*¹³ etc.

(iii) Infracțiunile din domeniul afacerilor pot avea la origine și anumiți **factori juridici**, printre care se numără reglementarea deficitară¹⁴ a răspunderii persoanelor care săvârșesc fapte periculoase din punct de vedere social, sancțiunile penale prea severe sau prea blânde, imprecizia definirii elementelor constitutive ale infracțiunilor ș.a. Un exemplu în acest sens îl reprezintă infracțiunile de **evaziune fiscală**, care au fost prevăzute inițial (după anul 1989) în Legea nr. 87/1994, iar *de lege lata* textele ce incriminează faptele de evaziune fiscală se regăsesc în Legea nr. 241/2005. Tratatamentul penal al infracțiunilor reglementate de această lege a suferit însă modificări. Astfel, dacă în forma inițială legiuitorul a fost relativ echilibrat în ceea ce privește severitatea sancțiunilor, ulterior, prin Legea nr. 50/2013, pedepsele pentru variantele agravate ale infracțiunii de evaziune fiscală au fost înăsprite în mod exagerat, cu nesocotirea principiului proporționalității protecției penale a valorilor sociale, aflându-ne în situația în care pedepsele pentru infracțiuni mult mai grave din punct de vedere social să fie mai blânde. Este cazul, de pildă, al infracțiunii de loviri sau vătămări cauzatoare de moarte, pentru care limitele pedepsei sunt între 6 și 12 ani închisoare, în timp ce, pentru infracțiunea de evaziune fiscală prevăzută în art. 9 alin. (3) din Legea nr. 241/2005, limitele speciale sunt între 9 și 15 ani închisoare.

(iv) Alți factori criminogeni sunt cei de natură **psihosocială**, cum ar fi: concepția existentă în mediul de afaceri; mentalitatea că funcționarii cu atribuții în materie judiciară sunt mai „înțelegători” cu oamenii de afaceri; concepția despre corupție și faptele conexe acesteia, realitățile sociale anterioare; lipsa unui control economico-financiar strict etc.

Fără a pretinde că am făcut un inventar exhaustiv al factorilor care determină sau influențează criminalitatea din domeniul afacerilor, menționăm faptul că

¹³ Acest efect apare în cazul în care falimentele sunt propagate în lanț. Spre exemplu, starea de insolvență a unei companii mari determină falimentul agenților economici aflați în stare de dependență economică față de aceasta. Efectul de propagare a infracțiunii de bancrută comise de către persoanele din conducerea companiei mari se extinde la nivelul companiilor dependente.

¹⁴ A se vedea C. Voicu, Al. Boroș, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 6.

acești factori nu trebuie priviți în mod izolat, deoarece ei interacționează, se schimbă și chiar dispar.

4. Consecințele produse de infracțiunile din domeniul afacerilor

Efectele produse de criminalitatea din domeniul afacerilor sunt greu de măsurat în orice societate și, cu atât mai mult, în țara noastră.

Printre consecințele cele mai greu de acceptat trebuie menționate **pagubele** pricinuite agenților economici, statului sau unor entități supranaționale, cum este cazul Uniunii Europene.

O altă consecință a infracțiunilor din domeniul afacerilor o constituie **costul foarte ridicat** pentru descoperirea acestora și tragerea la răspundere penală a făptuitorilor, apreciindu-se că este de câteva ori mai mare decât cel existent în cazul infracțiunilor de drept comun¹⁵.

În concluzie, în multe cazuri, infracțiunile din domeniul afacerilor generează **efecte socio-economice grave**. Persoanele vătămate pot fi atât fizice, cât și juridice și pot fi lezate direct, dar și indirect.

5. Persoanele implicate în săvârșirea infracțiunilor din domeniul afacerilor și reacția societății față de acestea

O **particularitate** a infracțiunilor din domeniul afacerilor este aceea că acestea sunt comise de un număr mai mare de femei, comparativ cu infracțiunile de drept comun. Cum se explică acest lucru? Prezența femeilor în afaceri este mare, iar acestea se pare că au o înclinație mai accentuată spre comiterea de infracțiuni ascunse și nonviolente¹⁶.

De asemenea, potrivit statisticilor, persoanele care săvârșesc infracțiuni din domeniul afacerilor au vârsta mai ridicată și o poziție socială mai înaltă comparativ cu cele care comit alte categorii de infracțiuni¹⁷.

¹⁵ În SUA se apreciază, de pildă, că este de zece ori mai mare (G. Giudicelli-Delage, *Droit pénal des affaires*, Ed. Dalloz, Paris, 1996, pp. 4-5).

¹⁶ A se vedea C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 7. Spre exemplu, potrivit statisticilor oficiale din anul 1999, în Franța, 18% dintre infracțiunile de bancrută frauduloasă sau alte infracțiuni din domeniul societăților comerciale au fost comise de femei, în timp ce media generală se situează sub 10% din totalul infracțiunilor.

¹⁷ *Ibidem*, p. 8.

Reacția socială cu privire la infracțiunile din domeniul economic diferă de la un stat la altul, dar se poate spune că, în prezent, există o tendință generală la nivel internațional pentru contracararea acestui tip de infracțiuni.

Un rol important pentru schimbarea atitudinii față de infracțiunile economico-financiare îl are societatea civilă, care, în unele state, este foarte puternică și se implică pozitiv în activitatea de combatere a acestor infracțiuni.

În doctrină, se atrage totuși atenția asupra unui pericol în ceea ce privește influențarea actului de justiție de către cei care instrumentează cauze privind infracțiuni din domeniul afacerilor, care pot transforma judecătorii în simpli arbitri sau instanțe de omologare a activității poliției¹⁸.

6. Concluzii

Infracțiunile din domeniul afacerilor întâlnite în practică sunt infracțiuni care vizează prelevarea fiscală, organizarea, funcționarea și alte aspecte privind viața societăților, interesele financiare ale Uniunii Europene, regimul vamal, încrederea în partenerii de afaceri etc.

O bună parte a infracțiunilor din domeniul afacerilor rămân oculate, cifra acestora fiind mai mare decât media generală, întrucât: tragerea la răspundere este, de regulă, mai dificilă; uneori, se prezintă sub formă de grup infracțional organizat; în multe cazuri, nu există victime particulare; uneori, cei care comit astfel de infracțiuni sunt persoane prudente sau sus-puse ș.a.

Factorii principali care cauzează sau influențează criminalitatea afacerilor sunt de natură economică, politică, juridică sau psihosocială.

Efectele produse de infracțiunile comise în domeniul afacerilor constau în pagube foarte mari produse persoanelor vătămate. Persoanele vătămate pot fi atât fizice, cât și juridice și pot fi lezate direct, dar și indirect.

O consecință deloc de neglijat a infracțiunilor din domeniul afacerilor o constituie costul foarte ridicat pentru descoperirea acestora și tragerea la răspundere penală a făptuitorilor, apreciindu-se că este de câteva ori mai mare decât cel existent în cazul infracțiunilor de drept comun.

¹⁸ *Ibidem.*